

УДК 373.2.011.3-051:005.336.5:316.47

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.19>

Світлана СМОЛЮК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-5427-1285

Бібліографічний опис статті: Смолюк, С. (2022). Сутнісний аналіз поняття «міжособистісної взаємодії» вихователя закладу дошкільної освіти. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 118–122, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.19>

СУТНІСНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ» ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано різні наукові проблеми щодо дослідження дефініцій міжособистісної взаємодії вихователя закладу дошкільної освіти. На основі аналізу наукової літератури висвітлено сутнісний аналіз поняття «міжособистісної взаємодії» вихователя закладу дошкільної освіти. Автором проаналізовано різні підходи до визначення понять «взаємодія» та «міжособистісна взаємодія». З'ясовано, що поняття взаємодії застосовується, по-перше, для характеристики дійсних реальних контактів людей під час сумісної діяльності; по-друге, для опису взаємних впливів один на одного під час сумісної діяльності або в процесі соціальної активності. Під час взаємодії вихователь впливає на мотиви, цілі, прийняття рішень, на виконання і контроль дій, тобто на всі складові діяльності виховання (партнера). Зокрема, автором досліджено, що до структури взаємодії входять: суб'єкти взаємодії, взаємний зв'язок, взаємний вплив один на одного, взаємні зміни суб'єктів спілкування. При цьому взаємодія складається з дій, які визначають: діючий суб'єкт; об'єкт дії чи суб'єкт, на який спрямовано вплив; метод дії чи спосіб використання засобів впливу; реакцію індивіда, на якого впливають, чи результат дії.

Визначено, що взаємодія суб'єктів освітнього процесу є міжособистісною взаємодією – особистісним контактом двох і більше осіб, зумовлена потребою у спільній діяльності, наслідком якого є взаємні зміни у їхній поведінці, діяльності, установках. Це узгоджена діяльність задля досягнення спільних цілей та результатів, вирішення учасниками значущої для них проблеми чи завдання. Зокрема, виділено два основних типи (стратегії) міжособистісної взаємодії: співпрацю (кооперацію), коли просування кожного з партнерів до своєї мети сприяє або, як мінімум, не перешкоджає реалізації цілей інших, та суперництво (конкуренцію), коли досягнення мети одного з індивідів, що взаємодіють, ускладнює або виключає можливість досягнення цілей інших учасників спільної дії. Найбільш ефективною для розвитку виховання та колективу є співпраця, для якої характерні знання та опора на позитивне в людині, доброзичливість, довірливість, активність обох сторін, діалог.

Досліджено, що всі складові міжособистісної взаємодії характеризуються взаємністю і обіймають такі явища як взаєморозуміння, взаємовплив, взаємопізнання, взаємовідношення, сумісність та спрацьованість.

Ключові слова: взаємодія, міжособистісна взаємодія, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, вихованець, вихователь закладу дошкільної освіти.

Svitlana SMOLIUK

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, Voli Avenue, 13, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-0261-8595

To cite this article: Smoliuk, S. (2022). Sutnisnyi analiz poniattia «mizhosobystisnoi vzaiemodii» vykhovatel'ia zakladu doshkilnoi osvity [Essential analysis of the concept of «interpersonal interaction» of the teacher of preschool education institution]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 118–122, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.19>

ESSENTIAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF «INTERPERSONAL INTERACTION» OF THE TEACHER OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

The article analyzes various scientific problems in the study of definitions of interpersonal interaction of preschool teachers. Based on the analysis of the scientific literature, the essential analysis of the concept of «interpersonal interaction» of the educator of the preschool institution is highlighted. The author analyzes different approaches to

the definition of «interaction» and «interpersonal interaction». It was found that the concept of interaction is used, first, to characterize the real contacts of people during joint activities; secondly, to describe the mutual influences on each other during joint activities or in the process of social activity. During the interaction, the educator influences the motives, goals, decision-making, implementation and control of actions, that is, for all components of the activity of the pupil (partner). In particular, the author investigated that the structure of interaction includes: subjects of interaction, mutual connection, mutual influence on each other; mutual changes of subjects of communication. In this case, the interaction consists of actions that determine: the actor; object of action or subject to which the influence is directed; method of action or method of using means of influence; the reaction of the individual affected or the result of the action.

It is determined that the interaction of the subjects of the educational process is interpersonal interaction - personal contact of two or more people, due to the need for joint activities, which results in mutual changes in their behavior, activities, attitudes. It is a coordinated activity to achieve common goals and results, to solve a problem or task that is important to them.

In particular, there are two main types (strategies) of interpersonal interaction: cooperation (cooperation), when the promotion of each partner to its goal promotes or at least does not interfere with the goals of others, and rivalry (competition), when achieving the goal of one individual; interacting, complicates or excludes the possibility of achieving the goals of other participants in the joint action. The most effective for the development of the pupil and the team is cooperation, which is characterized by knowledge and reliance on the positive in the person, friendliness, trust, activity of both parties, dialogue.

It is investigated that all components of interpersonal interaction are characterized by reciprocity and embrace such phenomena as mutual understanding, interaction, mutual knowledge, relationships, compatibility and efficiency.

Key words: *interaction, interpersonal interaction, subject-subject interaction, pupil, educator of preschool institution.*

Актуальність проблеми. Нові ціннісні орієнтири суспільства, складний, багатоаспектний шлях гуманізації та демократизації сучасної освіти вимагають принципових змін характеру взаємодії між учасниками педагогічного процесу. Це висуває підвищені умови до міжособистісної взаємодії на різних рівнях діяльності та спілкування вихователя, зокрема, дослідження проблеми міжособистісної взаємодії має велике значення для вирішення питань, пов'язаних із організацією сумісної діяльністю, прийняттям рішень у складних професійних ситуаціях, подоланням міжособистісних конфліктів, налагодженням ділових та міжособистісних стосунків та створенням позитивного психологічного клімату в освітньому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням феномену міжособистісної взаємодії як соціально-психологічного явища приділяли увагу багато відомих українських і зарубіжних вчених. Серед науковців, котрі досліджували проблематику міжособистісної взаємодії, варто відзначити праці В. Бехтерева, О. Бодальова, Н. Гришиної, Л. Долинської, Т. Дуткевич, А. Єршова, С. Максименка, Л. Матяш-Заяц, Н. Обозова, О. Поддякова, Н. Чепелевої та інших вчених.

Мета статті – на основі аналізу літературних джерел дослідити сутнісний аналіз поняття «міжособистісної взаємодії» вихователя закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою міжособистісної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу є створення умов

для всебічного розвитку особистостей, їхньої ініціативи, соціальної мобільності, формування загальнолюдських цінностей, моральних і професійно значущих якостей; розкриття талантів, інтелектуального і творчого потенціалу, свідомого суспільного вибору; професійного й особистісного саморозвитку.

Міжособистісна взаємодія була предметом наукового дослідження багатьох учених і висвітлена в працях вітчизняних та зарубіжних психологів. Зокрема, розглядалися такі питання, як природа міжособистісної взаємодії (М. Обозов), провідні механізми міжособистісної взаємодії (Р. Кричевський), типи, стилі та стратегії міжособистісної взаємодії (Г. Андреева, О. Ковальов), структура міжособистісної взаємодії (В. Крисько, Б. Паригін) тощо. У психолого-педагогічній літературі значна увага приділяється вивченню співвідношення взаємодії, спілкування, сумісної діяльності та комунікацію (Г. Андреева, М. Обозов, В. Панфьоров); взаємодію як форму активності суб'єкта (Б. Ломов); взаємодію як умову сумісної діяльності; (А. Журавльов); фактори, що спричиняють взаємодію (Ю. Ханін), взаємодію у контексті часу та простору (Я. Щепанський).

Звернемося до потрактувань терміна у психолого-педагогічній літературі.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» за редакцією В. Буслы зміст поняття «взаємодія» трактує як «взаємний зв'язок між предметами у дії, погоджена дія між ким-, чим-небудь» (Бусел, 2005).

Новий тлумачний словник української мови (укладачі В. Яременко, О. Сліпушко) розтлумачує слово «взаємодія» як взаємний зв'язок між предметами у дії, а також як погоджену дію між ким-небудь (Яременко, 2001: 188).

За В. Тихоновичем взаємодія, із суб'єктивного боку, ґрунтується на взаємних очікуваннях людей, тобто на взаємному передбачуванні відповідної поведінки, включаючи відносини соціальної солідарності, які можуть набирати форм емоційно-чуттєвих, духовних та власне поведінкових і, у найрозвиненішій стадії, якостей соціальної згуртованості, що передбачає усвідомлення групових цілей та дій, орієнтованих на їх досягнення (Савчин, 2012: 26).

У широкому розумінні взаємодія визначається як процес впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного та їхня взаємна зумовленість та зв'язок; як об'єктивна та універсальна форма руху, розвитку, що визначає існування та структурну організацію будь-якої системи. Взаємодія охоплює всі види суспільних процесів і людської діяльності (працю, пізнання, спілкування, виховання, навчання тощо) і кожна з наукових галузей, враховуючи свою специфіку, розширює та уточнює визначення цього терміна.

На думку Г. Андреевої, взаємодія розглядається як сторона процесу спілкування, водночас Б. Ломов підкреслює, що взаємодія є функцією спілкування. В цілому, психологи, вивчаючи співвідношення понять «взаємодія» і «спілкування», дотримуються певних позицій. Спілкування і взаємодія можуть ототожнюватися, при цьому головною ознакою є обмін інформацією. Спілкування і взаємодія можуть розглядатися як форма і зміст одного процесу. Крім того, комунікація і взаємодія розглядаються як взаємопов'язані, але різні сторони спілкування (Ситнік, 2014: 157).

Поняття взаємодії застосовується, по-перше, для характеристики дійсних реальних контактів людей під час сумісної діяльності; по-друге, для опису взаємних впливів один на одного під час сумісної діяльності або в процесі соціальної активності. Під час взаємодії особистість впливає на мотиви, цілі, прийняття рішень, на виконання і контроль дій, тобто на всі складові діяльності свого партнера (Ситнік, 2014: 158).

Виховання є двостороннім процесом, успішність його здійснення безпосередньо залежить від характеру зв'язків між вихователем та вихо-

ванцем. Зв'язок цих суб'єктів виховного процесу здійснюється у формі взаємодії.

Побудова міжособистісної взаємодії базується на принципі психологічно рівноправного співробітництва вихователя та вихованців закладу дошкільної освіти і є необхідною умовою реалізації особистісного підходу і водночас умовою формування компетентностей майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти (Ємчик, 2020: 158).

Доцільно зазначити, що до структури взаємодії входять: суб'єкти взаємодії, взаємний зв'язок, взаємний вплив один на одного, взаємні зміни суб'єктів спілкування. При цьому взаємодія складається з дій, які визначають: діючий суб'єкт; об'єкт дії чи суб'єкт, на який спрямовано вплив; метод дії чи спосіб використання засобів впливу; реакцію індивіда, на якого впливають, чи результат дії (Савчин, 2012: 6).

Будучи одним із суб'єктів виховного впливу на вихованців, вихователь є організатором їх педагогічної взаємодії з природним, предметним та соціальним середовищем. Головне під час організації такої взаємодії – не лише забезпечення активної позиції вихованців у досягненні цілей і завдань виховної взаємодії, а й створення необхідних соціально-психологічних умов для самореалізації кожним із них своїх духовних можливостей, забезпечення людинотворчого характеру освітнього процесу.

Взаємодія суб'єктів освітнього процесу є міжособистісною взаємодією – особистісним контактом двох і більше осіб, зумовлена потребою у спільній діяльності, наслідком якого є взаємні зміни у їхній поведінці, діяльності, установках. Це узгоджена діяльність задля досягнення спільних цілей та результатів, вирішення учасниками значущої для них проблеми чи завдання. Розрізняють два основних типи (стратегії) міжособистісної взаємодії: *співпрацю* (кооперацію), коли просування кожного з партнерів до своєї мети сприяє або, як мінімум, не перешкоджає реалізації цілей інших, та *суперництво* (конкуренцію), коли досягнення мети одного з індивідів, що взаємодіють, ускладнює або виключає можливість досягнення цілей інших учасників спільної дії. Найбільш ефективною для розвитку особистості та колективу є співпраця, для якої характерні знання та опора на позитивне в людині,

доброзичливість, довірливість, активність обох сторін, діалог (Коржук, 2014: 6).

У психологічному словнику під редакцією А. Петровського та М. Ярошевського поняття «міжособистісна взаємодія» визначається, у вузькому змісті, як система взаємообумовлених індивідуальних дій, пов'язаних циклічною залежністю, при якій поведінка кожного з учасників є одночасно і стимулом, і реакцією на поведінку решти; як реально функціонуючий зв'язок суб'єктів, які мають свідомість та цілеспрямовану активність, яка характеризується їх взаємною залежністю. В цілому поняття «міжособистісна взаємодія» розкривається через такі поняття, як «взаєморозуміння», «взаємодопомога», «співпереживання», «взаємовплив» (Ситнік, 2014: 158). Спираючись на цей матеріал, можна виділити такі ознаки міжособистісної взаємодії: реально функціонуючий зв'язок суб'єктів, їх взаємозалежність, наявність взаєморозуміння, взаємодопомоги, співпереживання, взаємовплив.

У ході цієї взаємодії спостерігаються різні форми впливу людей один на одного. Цей вплив відбувається на рівні мотиваційного, когнітивного та емоційно-вольового компонентів особистості. цьому використовуються такі механізми як навіювання, конформність, переконання тощо. Завдяки означеним психологічним механізмам, відбувається постійне узгодження думок, почуттів, відносин партнерів по спільній діяльності. Психологічними умовами сумісної діяльності виступають: психологічний клімат, мотиви взаємодії, процеси взаємовпливу.

У структурі міжособистісної взаємодії у педагогічному процесі вчений Я. Коломинський (Коломинский, 1988) виокремлює зовнішню (педагогічне спілкування) і внутрішню (педагогічне ставлення) сторони.

У закладі дошкільної освіти міжособистісна взаємодія (педагогічне спілкування) відбувається між вихователем і дітьми, батьками, колегами, і спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, оптимізацію діяльності, стосунків. Воно забезпечує передачу надбань людської культури, допомагає у засвоєнні знань, сприяє формуванню ціннісних орієнтацій. На противагу йому, непрофесійне педагогічне спілкування породжує страх, невпевненість, спричинює зниження працездатності дітей, порушення динаміки мовлення, небажання думати і діяти самостійно, відчуже-

ність, стійке негативне ставлення до педагога. Педагогічне спілкування є поліфункціональним явищем, оскільки забезпечує обмін інформацією (комунікативний аспект), пізнання особистості, співпереживання, самоствердження (перцептивний), продуктивну організацію взаємодії (інтерактивний).

Ми погоджуємося з С. Ситнік, що розвиток міжособистісної взаємодії відбувається у три етапи. На першому етапі після з'ясування мети взаємодії встановлюється психологічний контакт між учасниками взаємодії. На другому – відбувається сумісна діяльність, яка спрямована на досягнення мети міжособистісної взаємодії. На третьому етапі спостерігається завершення взаємодії у зв'язку з отриманням її результату, що супроводжується виникненням взаєморозуміння між учасниками взаємодії (Ситнік, 2014: 98).

Будується міжособистісна взаємодія на головних принципах в умовах дошкільця – взаємоповага, довіра, доброзичливість, діалогічність, які, власне, є виявом суб'єкт-суб'єктних стосунків, що стимулює зростання самоактивності дитини, створює можливості для задоволення її актуальної потреби у творчій самореалізації та самостверженні (Желанова, 2016). У цьому полягає головна особливість дошкільньої освітньої діяльності, що будується на взаємній співтворчості педагога і вихованців, на їхній дружбі і духовній спільності, на визнанні самоцінності творчої особистості дитини, на взаємоповазі і взаємній зацікавленості у спільному успіху і наслідках цієї діяльності. Така особливість дошкільнього педагогічного процесу пояснюється тим, що дитина опиняється в ньому за покликом своїх внутрішніх мотивів, потрапляє в інше (на відміну від школи) освітнє середовище, де відсутні стандарти, однакові вимоги до всіх або примус.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, міжособистісна взаємодія є необхідною умовою ефективної співпраці вихователя з вихованцями, батьками та працівниками закладу дошкільної освіти. Складові міжособистісної взаємодії характеризуються взаємністю. У зв'язку з цим, ефективна міжособистісна взаємодія включає взаєморозуміння, взаємовплив, взаємодію, взаємовідношення, міжособистісне спілкування та інтегративні феномени сумісності та спрацьованості між усіма учасниками освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Ємчик О. Формування інформаційної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти. Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський та національний вимір : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Луцьк, 12–15 жовтня 2020 р. Луцьк. С. 77–78.
3. Желанова В. Суб'єкт – суб'єктна взаємодія вихователя і вихованців як засіб творчої самореалізації особистості. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 2. С. 71–76. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2016_2_16
4. Ковальчук З.Я. Специфіка міжособистісної взаємодії педагога та адміністрації освітнього закладу. *Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць* (Березень 21, 2019). Режим доступу: <http://vnn.asv.gov.ua/index.php/2227-6246/article/view/160444>.
5. Коломинский Я.Л. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста: книга для учителя. Москва : Просвещение, 1988. 190 с.
6. Коржук О. Чуйне ставлення вихователя до дітей як засіб налагодження педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі ДНЗ. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Серія: «Філософія, педагогіка, психологія». 2014. Вип. 34. С. 101–107. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_34_17
7. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Видавництво «АКОНІТ». 2001.
8. Савчин М.В. Особливості міжособистісної взаємодії суб'єктів навчання. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_1_40
9. Ситнік С.В. Характеристика та ознаки міжособистісної взаємодії. *Наука і освіта*. 2014. № 11. С. 156–161. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_11_31

REFERENCES:

1. Busel V. T. (2005) Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. K.; Irpin : VTF «Perun». 1728 p. (in Ukrainian)
2. Yemchuk O. (2020) Formuvannya informatsiinoi kompetentnosti vykhovatelya zakladu doshkilnoi osvity [Formation of information competence of the educator of the preschool institution]. Aktualni problemy pedahohichnoi osvity: yevropeyskyi ta natsionalnyi vymir : materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Lutsk. P. 77–78. (in Ukrainian)
3. Zhelanova V. (2016) Subiekt–subiektna vzaiemodiia vykhovatelya i vykhovantsiv yak zasib tvorchoi samorealizatsii osobystosti [Subject – the subjective interaction of the educator and students as a means of creative self-realization of the individual]. Pedahohichni chasopys Volyni. № 2. P. 71–76. (in Ukrainian)
4. Kovalchuk Z. Ya. (2019) Spetsyfika mizhosobystisnoi vzaiemodii pedahoha ta administratsii osvitnoho zakladu [The specifics of interpersonal interaction between the teacher and the administration of the educational institution]. Zbirnyk naukovykh prats «Problemy suchasnoi psykhologhii». (in Ukrainian)
5. Kolomynskiy Ya. L. (1988) Uchyteliu o psykhologhyy detei shestyletnego vozrasta : knyha dlia uchytelia [A teacher on the psychology of six-year-old children: a book for teachers]. M. : Prosveshchenye, 190 p. (in Russian)
6. Korzhuk O. (2014) Chuine stavlennia vykhovatelya do ditei yak zasib nalahodzhennia pedahohichnoi vzaiemodii u navchalno-vykhovnomu protsesi DNZ [Sensitive attitude of the educator to children as a means of establishing pedagogical interaction in the educational process of secondary schools]. Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Ser. : Filosofiia, pedahohika, psykhologhiia. Vyp. 34. p. 101–107. (in Ukrainian)
7. Yaremenko V. (2001) Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy : u 3-kh t. [New explanatory dictionary of the Ukrainian language]. «АКОНІТ». (in Ukrainian)
8. Savchyn M. V. (2012) Osoblyvosti mizhosobystisnoi vzaiemodii subiektiv navchannia [Features of interpersonal interaction of subjects of study]. Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Vyp. 1. (in Ukrainian)
9. Sytnik S. V. (2014) Kharakterystyka ta oznaky mizhosobystisnoi vzaiemodii [Characteristics and signs of interpersonal interaction]. Nauka i osvita. № 11. P. 156–161. (in Ukrainian)